

Paul van de Water

FOUTE **vrouwen**

Handlangsters van de nazi's in Nederland en Vlaanderen

Paul van de Water

FOUTE vrouwen

Handlangsters van de nazi's in Nederland en Vlaanderen

Uitgeverij Omniboek

Inleiding

De bezetter van een land heeft altijd lokale mensen nodig die bereid zijn om de bezettende macht te helpen haar doelen te realiseren. Na de oorlog werden deze handlangers van de nazi's aangeduid als 'politieke delinquenten' of 'landverraders'. Het eerste begrip is onjuist. Het suggereert immers dat deze mannen en vrouwen zich lieten leiden door politieke overwegingen, terwijl daar doorgaans geen sprake van was. Het begrip delinquent is eigenlijk net zo onjuist. Veelal gaat het om personen die verdacht werden van collaboratie en dus nog niet berecht waren. Een groot aantal werd ook nooit veroordeeld of bleek onschuldig te zijn. Je kunt dan moeilijk over delinquenten spreken. Een meer correcte term is 'collaborateurs'.

Sommige collaborateurs sloten zich aan bij een gewelddadige organisatie en pleegden onder de vlag van het nationaalsocialisme handelingen die na de oorlog als geweldsmisdrijf werden gekwalificeerd en bestraft. Een aantal van deze gewelddadige collaborateurs was in hun optreden zelfs fanatieker en gewelddadiger dan hun opdrachtgever.

Al enige jaren doe ik onderzoek naar extreem gewelddadige collaborateurs tijdens de bezetting van Nederland en België in de Tweede Wereldoorlog. Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op een aantal Nederlandse en Vlaamse vrouwen die zich schuldig gemaakt hebben aan collaboratie. Wat mij bijzonder trof was dat geen van hen werd veroordeeld voor excessieve, structurele en systematische geweldsdelicten, maar dat er wel vijf vrouwen de doodstraf kregen en ook daadwerkelijk werden geëxecuteerd.

In mijn onderzoek naar extreem gewelddadige collaborateurs blijkt dat mannen zich als handlanger van de nazi's schuldig maakten aan ernstige vormen van structureel en systematisch geweld, terwijl er geen collaborerende vrouwen zijn die zich stelselmatig te buiten gingen aan extreem gewelddadige handelingen als zware mishandeling, marteling, doodslag en moord, althans niet in Nederland en Vlaanderen.

De vraag naar de oorzaak van dat verschil is intrigerend. Wat een rol speelde, is dat gewelddadige organisaties als de *Sicherheitsdienst* (SD), de Landwacht, politiediensten en de Fabriekswacht niet toegankelijk waren voor vrouwen. Ze konden er wel werken als infiltrant en verklikster of in ondersteunende functies als secretaresse, maar niet als rechercheur, agent en ondervrager. Bij de Sicherheitsdienst werd ook niet van vrouwen verwacht dat ze gewelddadig waren, waardoor er geen sprake was van groepsdruk om verdachten te mishandelen of te martelen. Van mannen werd dat gedrag juist wel verwacht en mede daarom speelde groepsdruk een belangrijke rol. Tijdens hun opleiding bij de SS, de politie of de Sicherheitsdienst hadden mannen ook geleerd dat geweld en het vermoorden van vermeende tegenstanders normaal was. Je zou het een leerproces kunnen noemen, met morele afstomping of vervlakking als resultaat. Bij vrouwen was van zo'n leerproces geen sprake.

Is de verklaring voor het ontbreken van extreem gewelddadige vrouwen te vinden in de positie van de vrouw in het nationaalsocialisme? In eerste instantie was de vrouw moeder, opvoedster en verzorgster. Iedere vrouw moest zich richten op haar natuurlijke rol als echtgenote en huismoeder. Emancipatie werd dan ook principieel afgewezen. In een toespraak te Neurenberg noemde Hitler vrouwenemancipatie een 'uitvinding van Joodse intellectuelen'.¹ Als het zo is dat de nazi's de vrouw in aard en wezen voorbestemd zagen voor het moederschap, dat haar hoogste plicht bestond uit het verzorgen van man en kinderen, dat zij zich buiten de wereld van de man moest houden en dat het haar morele plicht was om de hoedster van haar gezin te zijn, dan zou je ook verwachten dat vrouwen binnen het nationaalsocialisme nauwelijks of geen rol speelden in functies waarin

Cover van een nationaalsocialistisch vrouwenblad.

dehumaniseren en depersonaliseren, onderdrukking, intimidatie, geweld en moord tot de kerntaken behoorden. Het gedrag van gewelddadige daders zit volgens de nazi's immers niet in de aard van vrouwen en ligt ook niet besloten in hun natuurlijke en maatschappelijke rol. Hoe is het dan te verklaren dat er juist in Duitsland veel voorbeelden zijn van vrouwen die zich als kampbewaakster structureel schuldig maakten aan grof geweld, moord en doodslag? Eigenlijk zijn er in Duitsland te veel vrouwen die zich niet beperkten tot *Kinder, Küche und Kirche* om het nationaalsocialistische verklaringsmodel als toereikend te beschouwen.

Of was er sprake van een grote tegenstelling tussen de woorden van de nationaalsocialistische leer en de dagelijkse praktijk van het leven onder het naziregime? Naarmate er meer mannen ingezet werden als soldaat, moesten vrouwen immers rollen vervullen die volgens de leer voorbehouden waren aan mannen. Kwamen vrouwen daardoor in situaties terecht waarin ze gewelddadig moesten zijn? Dat kan, maar er waren in Duitsland al gewelddadige vrouwen voordat de tegenstelling tussen theorie en praktijk voelbaar werd.

Is het dan zo dat vrouwen van nature vredelievender zijn dan mannen? Dat is misschien wel waar, maar hoe verklaar je dan de vele voorbeelden van extreem gewelddadig Duitse vrouwen? Hebben die allemaal tegen hun wil en onder dwang gehandeld?

De afwezigheid in Nederland en Vlaanderen van vrouwen als extreem gewelddadige handlangers van de Duitsers roept de vraag op wat vrouwen dan wel deden in dienst van de nazi's. Ze waren op vele gebieden actief en maakten zich onder meer schuldig aan economische collaboratie, het verraden van onderduikers, verzetsstrijders en Joden, seksuele dienstverlening, nationaalsocialistische propaganda, leidinggeven aan nationaalsocialistische vrouwen- en meisjesorganisaties, het organiseren van manifestaties en verzorgen van nationaalsocialistische cursussen, administratieve ondersteuning, vertalen, collectes ten behoeve van Oostfronters en hun gezinnen, en ook op het gebied van de medische ondersteuning hier en aan het Oostfront waren Nederlandse en Vlaamse vrouwen actief. Tot slot werkten Nederlandse en Vlaamse vrouwen in gevangnissen en concentratiekampen. Vooral daar zie je dat vrouwen zich in zo'n gewelddadige omgeving wel schuldig maakten aan intimidatie, pesterijen en geweld, maar bij lange na niet zo zwaar als hun mannelijke collega's of als een aantal Duitse bewaaksters.

De rol van vrouwen onder het naziregime was formeel beperkt. In het politieke domein tref je dan ook geen vrouwen aan met een machtspositie, maar het valt niet te loochenen dat er ook zeer invloedrijke vrouwen waren. In hoofdstuk 9 bespreek ik Julia op ten Noort, de grondlegster van de Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie. Bij mannenbolwerken als de NSB, de SS of andere nationaalsocialistische organisaties had Op ten Noort formeel geen invloed en bekleedde ze ook geen positie, maar ze had grote invloed op Meinoud Rost van Tonningen en behoorde tot de intimi van Himmler en andere nazikopstukken. Informeel en vooral op de achtergrond had ze wel degelijk invloed. En wat te denken van Leni Riefenstahl? Deze filmmaakster was verantwoordelijk voor grootschalige filmproducties waarin de

Leni Riefenstahl aan het werk.

verworvenheden van het nationaalsocialisme op grootse en meelevende wijze werden gevisualiseerd. Toentertijd keken vrijwel alle Duitsers met open mond naar haar films.

Riefenstahl heeft grote invloed gehad op het gevoel van de Duitsers en op de steeds maar groeiende populariteit van Hitler en het nationaalsocialisme. In Nederland hadden de radiocauserieën van Louise Couzy op veel kleinere schaal invloed. Met haar praatjes droeg ze bij aan het zaaien van het nationaalsocialistische gedachtegoed in de hoofden en harten van haar luisteraars. Ook zij had echter geen formele machtspositie. Hetzelfde geldt voor een vrouw als Jet Claessens, leidster van de nationaalsocialistische Dietse Meisjesscharen. Formeel had ze geen macht en diende ze te luisteren naar de boven haar gestelde mannelijke bestuurders van de Vlaamse nationaalsocialistische organisaties. Met haar lezingen en geschriften had ze echter wel invloed op het denken en handelen van haar leden. Dat geldt eigenlijk voor alle vrouwen die ik in dit boek bespreek: wel invloed maar geen macht op bestuurlijk niveau of hooguit macht of invloed in hun eigen microwereld.

Dit boek gaat niet alleen over verraadsters en kampbewaaksters, maar ook over voorzitters van nationaalsocialistische vrouwenorganisaties, secretaresses en vrouwen die op andere manieren collaboreerden met de bezetter. Er zijn veel meer collaborerende vrouwen geweest dan de 51 die in dit boek worden besproken.

Welke criteria heb ik gebruikt om tot een selectie te komen?

- Vrouwen die na de oorlog werden berecht of berecht hadden moeten worden voor collaboratie. Het ging daarbij niet alleen om zwaar gestraften, maar ook vrouwen die ‘wegkwamen’ met een lichte straf.
- Vrouwen met verschillende achtergronden en beroepen.
- Een verscheidenheid aan collaboratievormen.

Bij de portrettering van de collaborerende vrouwen zoek ik antwoorden op de volgende vragen.

- Wie waren deze vrouwen en hoe zag hun leven er voor en tijdens de bezetting uit?
- Waarom collaboreerden ze en in welke vorm?
- Hoe verliep de naoorlogse rechtsgang van collaborerende vrouwen en zijn er opvallende verschillen tussen mannen en vrouwen?

Verder sta ik in hoofdstuk 10 uitgebreid stil bij de vraag hoe collaborerende vrouwen en zij die van ‘fout’ gedrag beschuldigd werden, na de oorlog werden behandeld tijdens de zogenoemde straatrepressie dan wel bijtjesdag. En speelden vrouwen ook een rol als dader tijdens die dagen van volkswroede?

Vijf vrouwen werden na de oorlog op basis van een gerechtelijk vonnis geëxecuteerd. De doodstraf was in het naoorlogse Nederland en België uitzonderlijk en al helemaal als het om vrouwen ging. De vraag is waarom hun gratieverzoek werd afgewezen, waardoor het vonnis daadwerkelijk werd voltrokken. Deze vijf vrouwen staan centraal in het eerste hoofdstuk van dit boek.

Bronnen

Een goudmijn voor dit onderzoek waren de openbare en op naam gesorteerde gratie- en voorlopige invrijheidstellingdossiers van het Nationaal Archief. De inventarislijsten zijn online toegankelijk en veelal kun je aan de voornaam zien of het daadwerkelijk om een vrouw gaat. Bovendien bevatten deze dossiers namen van collega's, en zo'n ontdekking leidt dan weer tot vervolgonderzoek.²

Ook bronnen als Delpher.nl en dekrantvantoen.nl waren bruikbaar als het gaat om het vinden van vrouwen die na de oorlog op grond van collaboratie werden opgepakt en berecht. Een zoekopdracht naar de veroordeling van vrouwen in het tijdvak 1945-1951 leverde een aantal bruikbare resultaten op.

Ook boeken en artikelen over de bezetting bevatten vaak namen van vrouwen die in dit boek passen. Tot slot zijn de meeste archivariissen meer dan bereid om hulp te bieden. Zo kreeg ik via de archivaris van het Belgische Algemeen Rijksarchief 2, depot Joseph Cuvelier de namen door van Marcella Gombeir en Josina Kempnaers. De eerste werkte als bewaakster in Ravensbrück, de tweede werd beschuldigd van het verraden van Joden. Beiden komen in dit boek uitgebreid aan de orde.

Filmpjes

Kort filmpje over de rollen voor jongens en meisjes in Nazi-Duitsland.

Documentaire over Leni Riefenstahl.

‘Elf fascinerende portretten met interessante parallellen’

— NRC over *In dienst van de nazi's*

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er tal van Nederlanders en Vlamingen die zich schuldig maakten aan collaboratie met de Duitsers. De term ‘collaborateur’ roept vaak het beeld op van een man die om baatzuchtige of politieke redenen heulde met de vijand. Dit beeld is lang niet altijd waar, zeker niet wanneer gekeken wordt naar de groep vrouwen die bestempeld zijn als collaborateur, onder wie de kinderboekenschrijfster Tonny Dahmen von Buchholz en de studente Miep Oranje.

In *Foute vrouwen* portretteert Paul van de Water 51 Nederlandse en Vlaamse vrouwen die op hun eigen manier het Duitse regime bijstonden. Hij gaat in op de verschillende manieren van collaboratie en de mogelijke beweegredenen. Hij laat zien dat collaboratie hooguit bij een kleine minderheid te maken had met politiek of ideologie. Bij de meesten was sprake van een combinatie van persoonsken-

merken en omstandigheden. Vaak was dat een dodelijke cocktail waarvan anderen het slachtoffer werden.

Paul van de Water is als promovendus verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en het NIOD. Zijn promotieonderzoek gaat over extremistische collaborateurs tijdens de bezetting. Eerder verschenen van hem *Langs de lijn* en *In dienst van de nazi's*.

Uitgeverij Omniboek

WWW.OMNIBOEK.NL

NUR 689

ISBN 978 94 0191 855 8

9 789401 918558